

CULTURA PLEBEA I CAPITALISME: EL CAS DELS XIQUETS DE VALLS

CARLOS TERRÓN VASCO¹
Universitat Rovira i Virgili

Article lliurat 21 de febrer de 2022. Acceptat el 5 de maig de 2023

RESUM

L'objectiu del present article és analitzar una manifestació concreta de l'anomenada «cultura plebea» —l'aparició dels Xiquets de Valls (castellers), a començaments del segle XIX—, dins el context de l'extensió d'un capitalisme que liquidava les formes de vida tradicionals i omplia d'inseguretats àmplies capes de la població. En aquest sentit, s'analitzen els trets d'aquesta «cultura plebea» identificables en la gènesi dels *castells*: la seva legitimació en el «costum», el seu comportament corporatiu, el desplegament de xarxes socials i afectives, el simbolisme expressiu, la seva independència de la «cultura patrícia» i el malbaratament com a senyal de la nova economia monetària. S'incideix de manera especial en el context de conflicte en què es desenvolupa aquesta manifestació cultural, la qual cosa determina les formes de la seva projecció social. Finalment, es defineix la seva aparició com una expressió de resistència davant la pèrdua de seguretats i certes.

PARAULES CLAU

Cultura plebea, castells, costum, capitalisme.

1. E-mail: cterronv@gmail.com

Plebeian culture and capitalism: the case of the Xiquets de Valls

ABSTRACT

The aim of this article is to analyse a particular manifestation of what is known as “plebeian culture” —the appearance of the Xiquets de Valls (human towers) in the early 19th century—, in a context where a developing capitalism that liquidated traditional ways of life was filling significant layers of the population with insecurities. The article expands on the features of this “plebeian culture” which are recognizable in the origin of the “castells” (human towers): their legitimization by the “custom”, their corporate behaviour, their unfolding of both social and emotional networks, their expressive symbolism, their independence from the “patrician culture” and the expenditure as a symbol of the new monetary economy. Particular emphasis is placed on the context of conflict in which this cultural demonstration takes place, as long as it determines the forms of its social projection. Finally, the emergence of the “castells” is defined as an expression of resistance to the loss of security and certainty.

KEYWORDS

Plebeian culture, “castells” (human towers), custom, capitalism.

I. INTRODUCCIÓ

A començaments del segle XIX va aparèixer, al Camp de Tarragona, una manifestació cultural peculiar —els castells—, en un context protoindustrial ben concret. Quina relació es pot establir entre ambdós fenòmens, i quins trets defineixen aquesta manifestació cultural en els seus orígens, són els objectius del present treball. En aquesta direcció, es categoritzarà l'aparició dels Xiquets de Valls com una forma concreta del que hom ha anomenat «cultura plebea». S'ha optat per fer servir el terme «plebea» enfront del més comú «popular», atès que aquest darrer presenta diverses problemàtiques. En primer lloc, el terme «popular» pot resultar massa genèric i abstracte, ja que sembla incloure tot l'univers d'habitants d'un espai i un temps i, per tant, diversos sectors socials culturalment heterogenis i, sovint, antagònics. Burke (1978: 23-64) ja assenyalava aquest i altres problemes d'aquesta terminologia, ja que si, per contra, s'entén la

«cultura popular» com la de la *petita tradició* (Redfield, 1956), la de les classes il·letrades, la del comú, cal advertir que alguns membres de les classes dirigents també participaven en la «cultura popular», amb l'afegit que no hi participaven de la mateixa manera que les classes populars.

Per una altra banda, el terme «popular» pressuposa una certa visió «des de dalt», un cert paternalisme classista (Medick, 1982: 85-87; Thompson, 1991: 18-24). Des del segle XVIII, els folkloristes romàntics d'arreu d'Europa, fills de les classes dirigents, s'atansaren a les formes de vida tradicionals del «poble» com qui desentranya un enigma, amb una barreja d'estupefacció i de prepotència, i definint-lo per oposició al que ells mateixos eren. El mateix fenomen es pot trobar també en les referències externes al fenomen dels castells al llarg del segle XIX. Per tant, sembla confirmar-se la tesi (Burke, 1978; Easton *et al.*, 1988) segons la qual el concepte mateix de «cultura popular» havia anat evolucionant al llarg de l'edat moderna, i pels volts del vuit-cents ja s'havia produït un allunyament entre les classes dominants i tot allò «popular», ateses les diferents visions del món d'ambdós grups.²

S'ha optat, doncs, pel terme «plebea» seguint la terminologia emprada per E. P. Thompson a l'hora de distingir, per al cas anglès, la *gentry* del *labouring poor*, diferenciant-la també de la *working class*.³ En el context concret en què van aparèixer els Xiquets de Valls, amb molts trets del que s'ha anomenat societat protoindustrial, el fet de categoritzar el subjecte creador de la manifestació cultural en anàlisi com a «plebeu» ofereix l'avantatge de situar-lo dins el sistema de relacions de producció (*treballador*), així com en la nova estratificació social liberal (*pobre*).⁴

Pel que fa al terme «cultura», no se'n farà una anàlisi conceptual.⁵ Sí que cal precisar, però, que s'ha pres una determinada noció de «cultura» allunyada

2. Per la seva banda, BURKE (1978: 376 i *sq*) assenyala amb encert la pèrdua de significat del mot «poble» com a sinònim de «tothom», per referir-se a les capes més baixes de la societat, a la plebs.

3. THOMPSON (1991): sobre la concreció del terme «plebeu», vegeu en especial el capítol «The patricians and the plebs», p. 16-96, així com THOMPSON (1974: 395).

4. El terme «cultura plebea» sembla adequar-se millor també a l'objecte d'aquest treball que la noció de cultura popular com a cultura de la «classe treballadora» defensat a EASTON *et al.* (1988). De la mateixa manera, la distinció feta per WOLF (1986) entre «classe treballadora» i «pobres que treballen», malgrat la seva pertinència, el porta a analitzar de manera gairebé exclusiva els trets derivats de la pobresa.

5. Sobre els diferents enfocaments al concepte i els girs historiogràfics de les darreres dècades, vegeu HERNÁNDEZ SANDOICA (2019).

de la seva versió més generalista, en què apareix amb una aparença de consens, de pacífica creació col·lectiva. Ans al contrari, s'ha optat per remarcar el seu caràcter de canvi i de lloc de conflicte, com a manifestació de les contradiccions i oposicions que apareixen quan se la situa en el seu context històric concret. Per tant, caldrà tenir en compte la relació antropològica entre la realitat viscuda i el comportament (ritualitzat) dels seus productors, una relació que, en l'època que ens ocupa, ve emmarcada d'una manera pregona i duríssima pel conflicte. Així, Medick (1982: 84) proposa entendre la «cultura popular» no com la manifestació d'una manera de viure global, sinó com una *forma de conflicte global*.⁶

La «cultura plebea» és, per tant, la cultura de les classes dominades, creada per elles per a elles: és la manera amb què es manifesta llur subalternitat, llur desplaçament i exclusió per part de les classes culturalment hegemòniques.

2. EL CONTEXT DEL «FET CASTELLER»

S'ha escrit molt sobre el naixement del que avui dia es coneix com a «fet casteller», sobretot articles i recopilacions de dades i referències disperses, moltes vegades en un clar intent de justificar les més diverses teories. No és aquest el lloc per debatre-ho: no és l'objectiu del present treball.⁷ Fins ara, els estudis que han abordat els castells des d'una òptica d'anàlisi cultural ho han

6. Sobre maneres d'aproximar-se i entendre en concret la «cultura popular», vegeu STOREY (2001), MANTECÓN (2008) i DÍAZ (1996), així com l'anàlisi crítica del concepte feta a BENIGNO (2013: 107-145).

7. Tanmateix, i per tal de concretar l'objecte d'estudi, es podria resumir el procés de la seva gènesi dient que el que avui dia hom coneix com a «castells» (torres humanes) va ser una evolució del «ball de valencians», un ball tradicional estès al segle XVIII per gran part del territori català, que va consistir a donar-li cada cop més protagonisme a les torres humanes que s'hi feien, i menys a la dansa pròpiament dita. Aquesta transformació va prendre molt de relleu a començaments del segle XIX a la vila de Valls, els dansaries de la qual van anar adquirint tanta fama que van començar a actuar per diferents pobles de la contrada, i de mica en mica se'ls va anar coneixent com a Xiquets de Valls: colles de persones (homes i nens) que recorrien els pobles fent els seus «castells» amb l'ajuda dels vilatans. Cal precisar, i tenir molt present, que en parlar dels castells a començaments del segle XIX hom fa referència a un fenomen radicalment diferent, tant a nivell formal com cultural, del que ha acabat esdevenint avui dia. Una bona síntesi sobre l'origen dels castells, d'entre l'abundosa bibliografia al respecte, a CERVELLÓ (2017).

fet atenent els trets que aquesta manifestació presenta en l'actualitat, mentre que els que s'han aproximat al seu origen (tant els folkloristes coetanis com tot tipus d'estudiosos del segle xx, així com l'allau de publicacions de les darreres dècades), han parat especial atenció a la seva forma: als tipus de castells, a les places castelleres, fins i tot a la tècnica emprada. Tanmateix, cal tenir en compte que, malgrat les continuïtats, l'anomenat «fet casteller» de començaments del segle XIX i l'actual, com a manifestació cultural d'uns grups socials concrets, tenen poc en comú.

Quan durant la primera dècada del segle XIX uns grups d'homes de la localitat de Valls (Alt Camp) van començar a especialitzar-se en el bastiment de torres humanes, ho van fer des d'una realitat material determinada. La vila, de tradició pagesa, havia anat especialitzant la seva producció agrària al segle XVIII, dirigint-la cap a l'elaboració d'aiguarent. El comerç dels destil·lats amb Amèrica i també el nord d'Europa, va afavorir l'extensió de la vinya per tota la zona, i inicià un model d'agricultura de mercat, capitalista, que va anar arraconant conreus i mètodes tradicionals. Aquesta producció agrícola encadrada al comerç de l'aiguarent estava sotmesa als interessos dels grans comerciants, organitzats sovint en companyies, els quals acaparaven la producció dels pobles (Ferrer Alós, 2017). Va aparèixer així un dels protagonistes de l'època: els diners (també amb tota la seva càrrega simbòlica). Des del segle XVIII, les noves i creixents càrregues fiscals havien esdevingut monetàries, i ja no en treball o productes, la qual cosa provocà que els pagesos necessitessin moneda i que, per tant, haguessin de canalitzar la seva producció cap al mercat, i treballar en les emergents manufactures locals.⁸

Aquesta monetarització de l'economia, esperonada a més per la creixent oferta de béns de consum disponibles, no canvià només l'estructura econòmica i les relacions de producció de les viles, sinó també la quotidianitat mateixa d'uns sectors socials que fins aleshores havien viscut al marge de la circulació diària de moneda. No els havia calgut. Però ara, en poc temps, la moneda passà a tenir un paper clau i central en les seves vides, tant per la seva importància

8. Aquest context socioeconòmic de Valls encaixa en el model de «protoindustrialització» proposat per MENDELS (1972). Que amb posterioritat, al llarg de la segona meitat del segle XIX, Valls visqués un procés de desindustrialització i davallada demogràfica no treu precisió a l'aplicació d'aquest concepte a la seva realitat de començaments de segle. Cfr. FRAGO (2010: 13-43).

concreta i imperativa com a mitjà de supervivència com pel seu pes relatiu dins la conformació de la nova estructura social: el que defineix les elits socials que mantenen l'hegemonia cultural de l'època no és ja l'honor o la família, i ni tan sols la possessió de terres, sinó els diners.⁹

3. ELS CASTELLS COM A MANIFESTACIÓ DE LA CULTURA PLEBEA

3.1. La *capta* i els diners

Seria un error analitzar l'aparició dels castells, i la seva articulació durant les primeres dècades del segle XIX, des d'una òptica estrictament econòmica. No es tractava pas d'una activitat laboral, ni proporcionava un salari estable i segur. I, tanmateix, el fet que els Xiquets de Valls obtinguessin ingressos per les seves actuacions defineix en gran manera la forma que va anar adquirint la seva pràctica, alhora que es manifesta com un senyal de la realitat social, econòmica i cultural en la qual es produí. Perquè és precisament en el context d'una economia que viu un moment de monetarització en el qual pren tota la seva rellevància com a signe dels temps la pràctica de la *capta*. Els Xiquets de Valls, en visitar els pobles, recorrien els carrers aixecant castells i demanant diners a la gent que s'hi aplegava. Són nombrosos els testimonis de la primera època en els quals aquest «dret de *capta*» sembla aparèixer com una de les grans fonts d'ingressos de les colles de castellers (Bofarull, 2007: 108-109). El *Diario de Reus*, el 29 d'agost de 1860, deia: «[...] los 'Xiquets de Valls', que recorrieron las calles de nuestra ciudad, recogiendo cuartos y aplausos al son de las antiguas *gralles*».¹⁰

No disposem de dades fiables i constants que permetin calcular els diners que els integrants dels Xiquets de Valls guanyaven amb les seves actuacions, més enllà de disperses factures emeses per les corporacions municipals que els contractaven per actuar a les festes locals, i referències ambigües sobre contractes privats amb societats gremials i cíviques.¹¹ Hom pot deduir, de tot plegat, que les

9. Sobre l'estructura social i les oligarquies camptarragonines, vegeu OLIVÉ (1981), ANGUERA (1982) i CARDÓ (1983).

10. Citat a GÜELL (2002: 28).

11. SUÁREZ-BALDRÍS (1998:72) esmenta que, a banda dels puntuals contractes amb les autoritats, de vegades feien contractes privats amb societats gremials. Aquesta pràctica ja es donava entre

actuacions als pobles venien precedides per uns acords previs amb les institucions locals, però que durant els dies que les colles romanien als pobles es dedicaven a actuar de manera incessant per tal de fer bossa. En aquest sentit, són també nombroses les referències que indiquen que solien aixecar castells davant les cases de les famílies benestants, sens dubte amb l'objectiu de rebre alguna mena de compensació monetària (Bargalló, 1990: 23 i *sq*). Per tant, més enllà de les peculiaritats formals d'aquesta manifestació cultural, cal inscriure-la en el seu context material, econòmic, en què les necessitats monetàries juguen un paper central en el desenvolupament de l'activitat i, de fet, en condicionen i prefiguren la forma. L'increment i l'extensió de les actuacions i el progressiu augment de la mida dels castells semblen conseqüència de la voluntat d'obtenir ingressos.

Però, a banda de la importància que aquests ingressos poguessin arribar a tenir en l'economia particular dels integrants dels Xiquets de Valls (la despesa immediata d'aquesta recaptació és analitzada a l'apartat 3.4. del present article), cal no obviar la força simbòlica dels diners, de les monedes. La seva possessió portava aparellades, a l'època que ens ocupa, unes evidents connotacions de llibertat, de redempció dels constrenyiments socials i culturals (més que no pas econòmics), com a símbol de les noves aspiracions de llibertat individual (Sánchez, 2005: 57-67). Però malgrat aquesta potencialitat infinita dels diners, fou la seva manca de contingut concret, el fet de ser una pura abstracció, la que va fer que ja des del segle XIX autors com Marx o Simmel, entre d'altres, denunciessin els diners com a agent despersonalitzador de les relacions socials. Tanmateix, en el cas dels orígens dels Xiquets de Valls (i tenint en compte que no es tractava d'una activitat productiva i, per tant, no entra en la lògica del mercat des de la qual s'han acostumat a analitzar els diners com a mer mitjà tècnic per afavorir els intercanvis d'una societat cada cop més complexa), caldria adoptar l'enfocament d'anàlisis més recents (Zelizer, 2011) que en analitzar els comportaments econòmics contextualitzant-los culturalment, han re-significat els diners com a instruments d'articulació del nou ordre social, ja que més que no pas buidar d'humanitat aquestes relacions, els diners van adquirir determinats significats a mesura que les

els «balls de valencians» al segle XVIII, tal com assenyala BERTRAN (2019: 7-54). En aquest sentit, el *Diario de Tarragona* del 29 de juliol de 1880, p. 2, explicava que «Parece que en Villanueva y Geltrú se abriga el propósito de contratar á los “Xiquets de Valls” para la próxima fiesta mayor, á cuyo efecto se asegura que se ha abierto una suscripción en una de las sociedades recreativas de aquella vila».

persones els fan servir en contextos i situacions específics. En el cas dels castellers de la primera meitat del segle XIX, apareixen com un factor re-productiu, com a justificant i facilitador de la pràctica castellera, alhora que serveixen d'instrument per crear un nou entramat de relacions personals i grupals.

3.2. La xarxa de relacions socials

Apareix, així, un altre aspecte central en la pràctica d'aquells Xiquets de Valls que recorrien els pobles de la zona compresa entre Valls, Tarragona i Vilafranca del Penedès: la configuració d'una extensa xarxa de relacions socials. Aquest aspecte *ambulant* que presenten els castellers del segle XIX és consubstancial a la pràctica castellera del moment, fins al punt que es pot arribar a afirmar que els castells van aparèixer de manera itinerant. De fet, des de 1819 fins a 1835, en plena època de configuració del «fet casteller», la seva pràctica va estar prohibida a la vila de Valls, i els Xiquets de Valls van haver de sobreviure actuant pels pobles dels voltants.¹²

Les actuacions es duïen a terme en uns pobles determinats, la gent dels quals contractava regularment els Xiquets de Valls, amb qui vivien durant els dies que romanien a la localitat. Era una pràctica habitual el fet que els vallencs s'allotgessin a les cases dels vilatans, i assistissin plegats a les tavernes i bastissin els «castells» conjuntament. I això es repetia periòdicament, segons el calendari de festes.¹³ No cal especular gaire, doncs, per concloure que entre ells s'acabaren estrenyent uns llaços afectius. Ens trobem, així, davant una pràctica que, enfront de l'individualisme que defineix el nou sistema de relacions socials, pugna per consolidar una estructura en la qual l'intercanvi social mantingui viu el sentit de pertinença a una comunitat, un cop els comuns i les universitats han anat perdent preeminència davant les noves forces hegemòniques del capitalisme (Busqueta; Vicedo, 1996).

Caldria forçar conceptualment l'anàlisi per tal de relacionar aquesta pràctica amb el que E. P. Thompson va anomenar l'«economia moral de la multitud»,

12. Sobre aquesta prohibició, vegeu CERVELLÓ (2017b: 49-50). Sobre les zones d'actuació dels primers Xiquets de Valls, vegeu SOLSONA (2010: 85-89).

13. BOFARULL (2007: 79-84). El *Diario de Barcelona*, el 8 de setembre de 1852, deia que «Los de Valls no podían hacer un castelli por entero, ni ningún otro pueblo podía lograrlo tampoco»: citat a GÜELL (2002: 32).

ja que no es tracta només —ni, potser, principalment— d'un mecanisme de suport mutu; però el que sí que sembla raonable és interpretar el periple anual dels Xiquets de Valls com un mecanisme per teixir una xarxa de relacions humanes. Al capdavant, «Customs do things [...] Customs may provide a context in which people may do things it would be more difficult to do directly».¹⁴ La pràctica dels castells era, en aquest sentit, més funcional i assenyada, a l'hora de teixir aquesta xarxa de relacions, que no pas recórrer els pobles sense objectiu concret, a la manera dels rodamons.

Una de les característiques repetidament assenyalada com a pròpia de la cultura popular o plebea és la seva transmissió oral.¹⁵ No hi ha cap escrit, cap manual, cap codi del segle XIX que parli de com construir torres humanes. Si a mitjan segle es va aconseguir aixecar castells de nou pisos, amb les dificultats «tècniques» que això implica, calien uns coneixements compartits i una planificació ben definida per coordinar desenes o centenars de persones. Havia de ser en l'entramat d'aquesta xarxa de relacions socials on aquests coneixements fossin compartits, a banda de l'experiència que els castellers havien anat acumulant amb el pas dels anys.¹⁶ Bofarull (2007: 15) apunta que, en les seves visites als pobles, els castellers de Valls compartien hores de taverna, durant les quals, a banda del consum d'alcohol, devien «ensenyar-los a fer castells».

Aquestes relacions socials, analitzant les fonts de l'època, semblen marcar-se també per unes formes rituals, pròpies de l'Antic Règim. I no ens referim només al fet de bastir castells, sinó a l'ambient que envoltava la presència dels Xiquets de Valls. Són abundants les referències a l'ambient festiu que marcava la seva presència als carrers, amb la música de les gralles i els timbals com a aspecte indissoluble. I també, o encara més, les constants referències al consum

14. SIDER, G. M. (1986), *Culture and Class in Anthropology and History*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 940, citat a THOMPSON (1991: 13). Sobre el concepte d'«economia moral de la multitud», vegeu THOMPSON (1971). Sobre la interpretació i l'evolució posterior del terme, vegeu R. BATZELL *et al.* (2015).

15. Fins al punt d'arribar a afirmar-se que «Entenem per cultura tradicional la cultura transmesa oralment de generació en generació, de pares a fills, o d'iniciats a aprenents»: ROMA (1985: 49).

16. THOMPSON (1991: 7-8) assenyalava la importància de l'aprenentatge i la transmissió intergeneracional en el si de les comunitats, a través del costum, i sobretot oralment, com a via de reproducció de pràctiques i de normes.

desmesurat d'alcohol. Parlant de les estades dels Xiquets de Valls a Tarragona durant les festes, Adolf Alegret deia:

A més dels porrons del Priorat amb què el Trip [una taverna] obsequiava els Xiquets de Valls, l'Ajuntament, en paga a la seva actuació durant els tres dies de la festa gran, els donava un barralet d'aiguardent i els deixava amb dret de captar. No cal dir que el segon dia havien begut aquell reforçant, però la recapta era tan abundosa que n'adquirien un altre pel seu compte, pagaven les despeses, viatges i gralles.¹⁷

3.3. La projecció social

No hi ha dubte que aquest consum desmesurat d'alcohol s'adeia amb la imatge projectada pels Xiquets de Valls, la seva representació social. Els testimonis de l'època els solen descriure com a bruts i fumadors, causants de desordres, tendents a la bretolada, implicats en disputes i episodis de violència (Bofarull, 2007: 108 i *sq*). La seva sola presència semblava atreure el desconcert i l'escàndol. El consum d'alcohol, sigui pels carrers o a les tavernes, sembla una més de les característiques associades a l'etiqueta o el model socialment representat pels Xiquets de Valls.¹⁸

Tanmateix, aquestes característiques no anaven associades tan sols als castellers. El 1789, Francisco de Zamora va enviar un qüestionari a tots els pobles de Catalunya amb la intenció que les corporacions municipals responguessin sobre aspectes diversos de la seva localitat. Els representants de Valls, en la seva resposta, deien que:

En esta Villa el carácter y genio dominante es la afición a fiestas y funciones públicas. Las costumbres que tiene son juntarse después de sus

17. Adolf ALEGRET (1924), *Tarragona a través del siglo XIX. Historias y anécdotas*, Tarragona, Torres i Virgili, citat a BARGALLÓ (1990: 26).

18. EASTON *et al.* (1998) ja van definir el consum d'alcohol com un tret distintiu de la cultura de les classes treballadores de l'època (tot i que focalitzant el seu estudi en l'Europa protestant), alhora que assenyalaven que la importància creixent, des del segle XVIII, de les tavernes com a lloc de sociabilitat de les classes treballadores, va accelerar el seu progressiu distanciament de les elits, a mesura que aquestes convertien l'església en el seu lloc d'entreteniment social. Aquesta «nova set» és analitzada amb detall a MEDICK (1982: 96 i *sq*).

tarees a conversación; tratan de la fuerza, genio, habilidad de este o del otro [...] En los días de fiesta las sesiones (y los tragos) son más largas que en las noches de los días de trabajo.¹⁹

Cal fer notar que un tret essencial dels Xiquets de Valls és el fet d'estar constituïts exclusivament per homes,²⁰ la qual cosa sembla consubstancial a trets bàsics del seu comportament, com ara l'agressivitat i la força. Tal com remarca Gilmore (1990), el prototip de masculinitat de l'època portava implícites les demostracions públiques de risc físic, a les quals l'home s'havia d'enfrontar amb decisió.²¹ De la mateixa manera que les actuacions dels Xiquets de Valls, moltes d'aquestes demostracions estaven fortament ritualitzades i es donaven en contextos públics de festa: curses, baralles, combats, esports... Analitzant aquestes manifestacions ritualitzades en les quals els homes provaven de demostrar llur «masculinitat», Edward Muir (1997: 36 i *passim*) ressaltava un altre aspecte que apareix també en altres contextos rituals (com els de traspàs o de festeig) protagonitzats per homes joves: la seva tendència a formar *youth-abbey*, terme que es pot traduir com a «colles». En aquest sentit, l'actuació grupal dels Xiquets de Valls, en ser resseguida a les fonts de l'època, no deixa de presentar sempre un aspecte grupal, en el qual no hi ha persones concretes, sinó quelcom més semblant a la massa, a la turba.²² I no sembla que es tracti només d'una manca de documentació, sinó més aviat d'una tendència a la desindividuació, procés que acostuma a anar associat al comportament de la multitud, l'actuació de la qual porta, emparada en l'anonimat del grup, als comportaments desinhibits, impulsius i antinormatius (Prentice-Dunn; Rogers, 1989).

19. Arxiu Històric de l'Arxidiòcesi de Tarragona (AHAT), *Fons de la Parròquia de Sant Joan Baptista de Valls*, «*Qüestionari de Francisco de Zamora*», 10-04-1790. Cat. 513/84.

20. La incorporació generalitzada de les dones a les colles castelleres no es va produir fins a les darreres dècades del segle XX. Sobre aquest procés, vegeu BROTONS (2014) i BARGALLÓ (2017).

21. També EASTON *et al.* (1988) van assenyalar l'exclusió de les dones de la cultura dels pubs i del futbol, i van fer notar la importància del gènere com a significant rellevant de l'experiència cultural. Una anàlisi historiogràfica sobre la confluència de la *història del gènere* amb la *història de la cultura popular*, a SARASÚA (2008).

22. En aquest aspecte, els castells semblen contradir l'opinió de BURKE (1978: 173 i *sq.*), qui pretenia refutar la tesi de la *das Volche dichte* dels germans Grimm segons la qual el poble crea de manera col·lectiva. Tanmateix, és cert que les raons donades per Burke fan referència a manifestacions culturals com el teatre, la música o fins i tot l'artesanía, en què la creació té un caràcter més individual que no pas en els castells.

3.4. El malbaratament

I, tanmateix, caldria anar més enllà i situar el consum desfermat d'alcohol també en el seu context històric precís, i no sols com un tret més d'un model de representació social capaç de definir i autodefinir un grup concret de persones. Cal, doncs, recordar que en aquell moment les relacions de producció estaven convertint les classes treballadores en dependents del salari de l'economia monetària, la qual cosa xocava amb la lògica de l'economia domèstica de producció-consum de la qual provenien i que necessitava, perquè la definia, un equilibri immediat. En un context de rendes excessives, de deutes amb usurers i botiguers, de creixents impostos,²³ l'estalvi i la previsió no estaven només fora de l'abast d'àmplies capes de la societat, sinó que no tenien cabuda en el seu marc mental de vida, més definit per la imprevisibilitat i la incertesa que no pas per uns ideals d'estalvi per mitjà del treball més propis de classes mitjanes. Segons Medick (1982: 92): «A strategy of money saving or, indeed, one of maximising earnings was, in such situation, neither rational nor possible: what was rational was to minimise the continually threatened losses, and that implied the immediate spending of money income which was usually uncertain and by no means regular».

Els membres dels Xiquets de Valls provenien d'un tipus d'economia domèstica familiar la pretensió principal de la qual era la seva pròpia subsistència, la seva reproducció. Aquesta reproducció del sistema d'economia domèstica, tal com ja ha estat assenyalat (Kriedte, 1986), és el que va provocar que els membres de les unitats familiars camperoles defensessin els seus trets socio-culturals (caracteritzats per la sociabilitat popular i pel consum i l'ostentació un cop assegurada la subsistència, entre d'altres), contribuint així a la pervivència d'aquesta mateixa economia de subsistència. Pel camí, però, varen quedar paleses les manifestacions d'aquesta «cultura plebea». En el cas dels Xiquets de Valls, aquesta ostentació de la moneda sempre a mà, aquest «malbaratament»

23. Entre la segona i la tercera dècada del segle, el preu del vi es va enfonsar a la meitat, mentre que la fiscalitat havia crescut en la mateixa proporció. L'endeutament pagès era inevitable: ARNABAT (1991). Segons les respostes de l'Ajuntament de Valls al «*Questionari de Francisco de Zamora*»: «Los estorbos que impiden su adelantamiento [el de Valls] se reducen a la pobreza de muchos labradores, originada de las muchas cosas ordinarias y de las vicisitudes del Comercio»: AHAT, *Fons de la Parròquia de Sant Joan Baptista de Valls*, «*Questionari de Francisco de Zamora*», 10-04-1790. Cat. 513/84.

(*expenditure*) de què parla Medick, pot albirar-se en el consum públic d'alcohol, en tavernes i places, gastant de manera immediata i gairebé compulsiva els diners que havien aconseguit fent castells. No hi ha, en el seu comportament, res que indiqui una certa previsió de fer calaix per a quan tornin a casa. Potser sí que havien estat empesos a recórrer els pobles per manca de mitjans de subsistència, però no entraven en la seva lògica la previsió i l'estalvi, com si només busquessin, en el seu periple casteller, la mera supervivència diària.

3.5. El comportament gremial

No hi ha dubte de l'extracció social d'aquells primers Xiquets de Valls: és un fenomen que neix de les classes treballadores (Cervelló, 2017*b*: 38-46). I ho fa en una ciutat en la qual, durant la primera meitat del segle XIX, es va anar donant un creixement de les manufactures dedicades a l'aiguardent i el tèxtil, i que a partir de la dècada de 1840 es va anar mecanitzant fins a convertir Valls en un important centre industrial a escala regional.²⁴ Això va fer que el 1842, amb un màxim de 16.084 habitants, hagués doblat la població que tenia a finals del XVIII (Frago, 2010: 15). Aquest creixement, però, va fer trontollar les antigues estructures socials i econòmiques de la ciutat. Això afectà de manera directa el teixit gremial de la ciutat. La pèrdua de la rellevància que havien tingut durant l'Antic Règim va portar a llur defalliment durant les primeres dècades del segle XIX. Que pervisquessin al llarg de la resta del segle no va fer més que allargar-ne l'agonia. El 1772 hi havia a Valls deu confraries o gremis amb un total de dos-cents cinquanta agremiats aproximadament (Ciurana; Gavarró, 2004). Sovint s'ha volgut lligar l'aparició de les colles de Xiquets de Valls als gremis de la ciutat. El 1909, Emili Morera ja assegurava que l'origen dels castells provenia del gremi de pagesos: «Entenem nosaltres que la fama dels castells de Valls ha començat en lo segle XIX, una vegada conclosa l'agremiació forçosa».²⁵

24. En aquest sentit, la ciutat de Valls de començaments del segle XIX s'emmotlla a la descripció de MENDELS (1972) sobre la protoindustrialització com una expansió de les activitats manufactureres, fonamentalment en les zones rurals, quan la major part de la força de treball es componia de pagesos, propietaris o jornalers que es dedicaven a aquesta manufactura a més de fer-ho a les seves tasques agrícoles.

25. Citat a BOFARULL (2007: 15). Altres autors també defensen que el 1801 les colles ja no depenien dels gremis i que el 1805 ja hi havia dues colles, la dels pagesos i la dels menestrals. En

És simptomàtic que cadascuna d'aquestes colles fos contractada, a Vilafranca del Penedès, per una confraria diferent (Güell, 2002: 17).

En primer lloc, això torna a posar de manifest la importància de les colles com a xarxa de suport, tal com s'ha vist anteriorment. Els gremis, més enllà de les tasques derivades del seu control i gestió de tot allò que feia referència estrictament al seu ofici, suposaven una associació també de solidaritat i ajuda mútua entre els agremiats. Alhora, servien per identificar i definir la posició social dels individus, per dotar-los de significat dins la societat. I, al mateix torn i pel mateix motiu, havien servit d'antuvi per segregar grups humans en funció de la seva pertinença a un gremi o a un altre.²⁶ Havien estat habituals, durant els segles anteriors, les disputes i els conflictes i plets entre gremis per temes de precedència protocol·lària en tota mena de processons i manifestacions públiques. Ara que a la pràctica havien desaparegut, i que les «colles» havien pres part del seu relleu, aquestes disputes van reaparèixer en la forma de competència entre elles. La dinàmica interna dels Xiquets de Valls durant les primeres dècades del segle XIX, malgrat la seva manca de reglamentació, sembla indicar que, des de ben aviat, van existir dos grups, dues «colles» la composició de les quals no és del tot clara. Sembla, però, que sí que pogueren existir diferències en l'origen social dels integrants d'aquestes dues colles: en una, pagesos; en l'altra, menestrals (Cervelló, 2017b: 36-39). Això no faria més que confirmar l'aspecte gremial dels castells.

Sigui com sigui, sí que són abundants les referències als conflictes existents entre elles, conflictes que són citats repetidament encara que sovint no se n'esmentin els motius. El 29 de juny de 1854, el *Diario de Barcelona*, parlant de la festa de Sant Joan a Valls, explicava que «[...] las dos collas de castells en altercado y el señor Alcalde dispuso que se retiraran [...] Al mediodía se les concedió licencia: pero luego de levantada la primera torre repitiéronse las disputas [...]».²⁷ Aquesta intercessió de les autoritats per tal d'apaivagar els ànims es repeteix sovint a les cròniques, com quan el *Diario de Tarragona* explicava els següents fets ocorreguts a Valls:

el mateix sentit, als anys 1840 hi havia a Tarragona una colla de pescadors i una altra de pagesos. Cfr. BOFARULL (2007: 13-30, 105-120).

26. Com a exemple, el 1780 diverses confraries vallenques van litigar conjuntament contra els forasters que venien a la vila, i també contra els seus convilatans que no estaven agremiats, a MURILLO (2010). Sobre el sistema gremial vallenc, vegeu FABRA (2000: 104-106) i FABRA (1987).

27. *Diario de Barcelona*, Barcelona, 29 de juny de 1854, citat a GÜELL (2002: 54).

[...] hubo también torres por el medio día y á consecuencia de alguna ofensa ó chisme, que nunca faltan cuando se trata de permitir que hagan torres las dos cuadrillas á la vez, se alteró el orden público en la plaza de la Constitución, habiendo logrado inmediatamente los señores Alcaldes con la guardia civil y algunas personas muy conocidas de la población restablecer la tranquilidad [...] á no haber sido de este modo, quizás se hubiesen tenido que lamentar desgracias funestas.²⁸

Sembla, en llegir les cròniques, que el conflicte respon a la seva dinàmica interna, sense causes aparents que el facin materialitzar-se. Tan arrelades estaven la disputa i la confrontació en el seu tarannà i en la seva projecció social que es tractava de quelcom que s'esperava d'ells, fins al punt que semblava estrany que la presència dels Xiquets de Valls no comportés aldarulls, tal com reconeixia el *Diario de Tarragona* fent referència a les festes de Vimbodí el 1865: «La fiesta mayor de Vimbodí debe haber terminado ya, y no sabemos que se tenga que lamentar ningún disgusto á pesar de los piques que frecuentemente promueven las cuadrillas de *castellers*».²⁹

Tan intrínseca és aquesta competència entre les colles que fins i tot s'ha apuntat la possibilitat que ambdues fossin fundades per dos germans després de barallar-se entre ells (Güell, 2002: 17). Era inevitable, doncs, el conflicte caïnita.

3.6. El conflicte permanent

De fet, crida l'atenció que aquesta competència entre les colles, que posa de manifest la importància que la pertinença a la colla tenia per a llurs integrants no sigui rellevant per als cronistes de l'època, els quals poques vegades s'hi refereixen a l'hora d'indicar qui ha actuat o qui ha fet tal castell o tal altre. Tot sembla indicar que es tractava d'un afer intern, diguem-ne domèstic, els espectadors del qual no comprenien o als quals, senzillament, no els interessava.

28. *Diario de Tarragona*, Tarragona, 29 de juny de 1865, p. 2-3.

29. *Diario de Tarragona*, Tarragona, 9 d'agost de 1865, p. 1.

Com ja s'ha apuntat abans, la representació social del casteller era la d'una persona impetuosa, violenta i irascible. A més, la seva pertinença a un grup determinat, a una colla, l'acabava de definir socialment i el situava en una determinada posició davant el conflicte. El segle XIX, per a les classes subalternes, és un segle de conflictes. No entrarem a detallar-los, però sí que ens fixarem en una de les confrontacions més exacerbades de l'època en el Camp de Tarragona: els conflictes entre els anomenats reialistes i constitucionals, primer, i carlins i liberals, després.³⁰ Aquest conflicte va comportar una fractura social que tenia uns orígens més profunds que les disputes pròpiament polítiques que el van dotar de missatge públic. Les costures ja venien forçades, i en molts casos esquinçades, de molt abans. Més enllà de les raons materials que feren omplir les files d'un bàndol i altre, l'existència mateixa de partides guerrilleres devia suposar un atractiu per a molts homes desubicats en les noves estructures socioeconòmiques en formació.³¹ Des dels marges del sistema, amb l'amenaça constant de la pauperització i l'exclusió social, aquells homes es van integrar en les partides guerrilleres (o els batallons regulars, tant és) per recórrer camins i viure al dia, de la mateixa manera que s'integraren en les colles castelleres recorrent els pobles per fer castells.³²

Des d'aquesta òptica, observant de manera global l'experiència vital d'aquells homes, la deambulació desorientada i les batusses semblen fitar la seva quotidianitat. L'expressió material concreta d'aquest *modus vivendi*, siguin les escaramusses bèl·liques o bé el bastiment de castells, no deixen de ser la manifestació conjuntural d'un procés, viscut i sentit, d'expulsió de les estructures socials protoindustrials en formació, una fugida en la qual es desferma una determinada pulsio de violència (o de mort).

30. Per al clima de tensió de l'època a Valls, diària, vegeu SANMARTÍ (2008: 6-7, notes 9 i 10).

31. «I s'aixecaren en armes més per la destrucció i l'ofegament del seu mode de vida generat pel canvi impulsat per les transformacions econòmiques liberals [...] que no pas per la defensa d'uns drets successoris, que equivalien a la continuïtat del model polític de l'antic règim utilitzada com a aixopluc»: ANGUERA (1995: 422-423).

32. Potser el cas més conegut, encara que poc representatiu atès el seu origen, és el de Gabriel Baldrich, qui va ser militar liberal durant la primera carlinada, cap de colla, i posteriorment capità general de Catalunya. Altres castellers dels quals se sap que van participar activament en els diversos conflictes armats de l'època, a SUÁREZ-BALDRÍS (1998: 51-53).

3.7. El simbolisme expressiu

La cultura plebea, sorgida del conflicte entre les noves condicions econòmiques i socials i la tradició sociocultural de les classes populars, va trobar en l'espectacularitat la manera més vívida de manifestar-se.³³ En relació amb aquesta espectacularitat de les manifestacions culturals plebees, Medick ha fet servir el terme *expressive symbolism*. El caràcter físic sensual a què fa referència aquest terme s'adiu a la perfecció amb la imatge donada per un grup de desenes d'homes i nens que aixequen torres humanes de sis, set o vuit pisos d'alçada, acompanyats per la música de gralles i timbals en places i carrers plens de gom a gom. Són nombroses les referències a l'ambient festiu i de vegades multitudinari d'aquestes actuacions. Cal tenir en compte que el context en el qual es produïen era majoritàriament durant les festes locals, i acompanyats per altres elements de cultura popular, la qual cosa d'alguna manera ja assegurava una nombrosa presència de públic. Així i tot, la sola presència dels Xiquets de Valls semblava ja un reclam prou poderós per atreure públic, com ho testimonia el fet que, dies abans de les actuacions, ja circuïessin rumors sobre l'alçada dels castells que hi pensaven bastir, com quan la premsa local de Vilanova anunciava: «Se nos ha dicho que han llegado ya los Xiquets de Valls y que entre otras cosas de las evoluciones de que están encargados se han empeñado en verificar el nunca visto *espadat* de ocho pisos. Allá veremos»,³⁴ o a Tarragona s'explicava el 1851 que «[...] corrió la voz de que se trataba de probar hacer una de nueve pisos, es decir, nueve hombres uno encima de otro [...]».³⁵

El simbolisme de les actuacions castelleres, en aquell moment, sembla molt més fort que l'apreciació racional de llurs característiques.³⁶ És simptomàtic que, en comparació amb les cròniques castelleres actuals, la majoria de les referències escrites de començaments del segle XIX, fins i tot les més detallades, passin per alt els aspectes tècnics de les construccions, i ni tan sols esmentin en la majoria

33. MEDICK (1982: 86-88) esmenta diversos moments (els rebomboris pel pa i els preus, les actuacions teatrals i altres accions rituals massives de fires, festivals i dies de festa) com aquells en què aquesta espectacularitat es manifestava de manera més evident.

34. *Diario de Villanueva i Geltrú*, Vilanova i la Geltrú, 16 de gener de 1853, p. 1, citat a GÜELL (2002: 35).

35. *Diario de Barcelona*, Barcelona, 28 de setembre de 1851, citat a BARGALLÓ (1990: 23).

36. MEDICK (1982: 86) diu que «Here, symbol and the experience that comprehends it are linked not by intellect but by ritual customary actions».

dels casos el nombre de pisos assolit (i molt menys l'estructura, la formació de les pinyes, els motius de les caigudes o qualsevol altra apreciació tècnica). De fet, és remarcable un cert desconcert per part dels cronistes de l'època davant una manifestació que els devia resultar aliena, si ens atenim a la manca d'un criteri terminològic a l'hora de descriure-la, ja que a la premsa apareix ressenyada indistintament com a «deport», «operacions dificultoses», «juegos», «artistas», «atletas», «diversiones», «ejercicios», «habilidades gimnásticas»...

3.8. La tradició com a legitimació

Tal com diu E. P. Thompson, al segle XVIII el costum era una paraula amb connotacions positives. De fet, el recurs a la tradició i el costum servia sovint com a argument que per si sol justificava determinades actuacions, dotant-les de legitimitat. Són constants les apel·lacions als usos acostumats, a la consuetud, sobretot a l'hora de defensar pràctiques no reglamentades, la majoria de les quals pertanyien a la «cultura plebea» en tant que sorgien de les capes il·letrades de la societat. Tanmateix, hom ha pogut constatar que molts dels «costums» i «tradicions» de l'època eren, realment, d'aparició recent (Thompson, 1991: 1-15). L'apel·lació a la seva antiguitat no era res més que un recurs que pretenia dotar-les de legitimitat.³⁷ En el cas dels castells, malgrat que els seus orígens cal cercar-los en l'anomenat «ball de valencians», van ser una creació peculiar i nova que va aparèixer al tombant de segle. I, tanmateix, ja des del segle XIX van ser nombroses les veus que van predicar la seva antigor, remuntant-ne l'origen a tota mena de passats exòtics i llunyans.

El 1859, no gaires anys després que els castells s'haguessin emancipat del «ball de valencians», el *Diario de Reus* deia: «La cuadrilla de Valls verificaba las torres humanas al son árabe Nobe ó Dulzaina pues la tal prueba de fuerza, así como el instrumento, se han conservado en este país desde la dominación mora».³⁸ Altres testimonis del segle XIX, i de començaments del XX, asseguraven que els castells tenien el seu origen a l'edat mitjana, en un intent, potser inconscient (la qual cosa el fa encara més interessant des d'un punt de vista

37. Un altre enfocament sobre la «invenció» de la tradició, en aquest cas per part de les elits per al seu manteniment com a tals, a HOBBSBAM; RANGER (1983: 1-14).

38. *Diario de Reus*, Reus, 28 de juliol de 1859, citat a BOFARULL (2007: 13).

antropològic), de legitimar-ne l'existència.³⁹ Són paradigmàtiques en aquest sentit les paraules de Francesc Ballester, qui reconeixia el 1950: «Vaig sentir-me fortament decepcionat, després de saber, quasi del cert, que l'origen dels castells que fan els Xiquets de Valls era cosa recent. Jo hauria volgut, per ells, la pàtina que sols donen els segles, la rancier que dona el temps».⁴⁰

Pel que fa a la legitimació, cal tenir present el progressiu alliberament de la cultura plebea respecte de la dominació ideològica dels governants que s'estava produint en aquells moments, en què el treball s'havia anat deslliurant del control senyorial, eclesiàstic o gremial. E. P. Thompson (1974: 394) assenyala que la cultura dominant encara era capaç de delimitar els marges dins els quals podia actuar la «cultura plebea», subratllant-ne així la seva subalternitat, però que en haver-se secularitzat aquestes classes dominants, van anar perdent la capacitat de definir el caràcter d'aquestes manifestacions.⁴¹ L'eina de control, ara, era la llei més que no pas la religió o el paternalisme reial. És clarificador com, des de 1819 fins a 1835, a la ciutat mateixa de Valls, el poder municipal va prohibir els castells arran de la mort de dos castellers en una batussa.⁴² En unes circumstàncies semblants, el governador civil de la província de Tarragona, va publicar una circular amb la qual intentava evitar més accidents, i en la qual deia:

[...] esta diversión hasta cierto punto repugnante [...] desdican mucho del buen nombre y concepto con que se conocen en todas partes los laboriosos habitantes de esta provincia, y empeño debieran tener ellos mismos en desterrar poco a poco hasta conseguirlo radicalmente, la formación de esas Torres que no están en armonía con la reconocida cultura y civilización de los pueblos.⁴³

39. Sobre les diverses i pelegrines teories que s'han apuntat sobre l'origen dels castells, vegeu BOFARULL (2007: 13-30) i BLASI (1997: 13-20).

40. BALLESTER, F. (1950), «Els Xiquets de valls», *Acción Católica*, núm. 33, 26 d'agost 1950, citat a BROTONS (2017).

41. Sobre la necessària relació entre la disciplina social i la confessionalitat a l'Antic Règim, PO-CHIA HSIA (2007).

42. Els fets, a CERVELLÓ (2017b: 49-50). És interessant de constatar que ja al segle XVIII van ser diverses les prohibicions d'aixecar «torres» per part dels «balls de valencians» en contextos religiosos (Bofarull, 2010). Exemples a BERTRAN (2019: 41-44).

43. Citat a FERRANDO (1998: 64).

Aquests intents de prohibir els castells, però, no van reeixir, i els Xiquets de Valls van continuar amb les seves actuacions, posant de manifest les dificultats que les autoritats tenien a l'hora de tractar amb aquest tipus de manifestacions grupals en les quals no existia un cap visible amb qui negociar o a qui culpabilitzar (Thompson, 1974: 399-405).

3.9. Classisme

Aquesta darrera apreciació del governador civil de Tarragona amaga (poc, certament) una visió elitista i soterradament classista de la cultura plebea. En la introducció del present treball s'ha justificat l'ús del terme «plebea» a l'hora de definir una manifestació cultural com els castells. En la societat de Valls del segle XIX s'estaven conformant en aquell moment les noves classes socials del capitalisme industrial. Fins a quin punt els protagonistes n'eren conscients, és un tema que s'escapa als objectius del present treball,⁴⁴ però sí que és possible justificar l'ús de «plebeu», i per tant l'encabiment del fet casteller com a propi d'un determinat grup social, si ens atenim a les descripcions que del fet casteller es van fer des de posicions externes a dita pràctica.⁴⁵ Llegint les cròniques que des de la premsa escrita es feien de les actuacions dels Xiquets de Valls, hom no pot deixar de notar un fort regust classista en les descripcions valoratives. És famós el comentari que el rei Ferran VII va proferir en veure una actuació dels Xiquets de Valls en la seva visita a la ciutat el 1814: «Aquello era una perfecta escuela de ladrones» (Bofarull, 2007: 110). L'alcalde de la mateixa ciutat, el 1861, manifestava «lo embarazoso que es el tratar con gente faltada de principios y urbanidad como acostumbran a ser la mayor parte de los que se dedican á esa clase de diversiones».⁴⁶

44. Sobre les diferències entre la «plebs» i la «classe treballadora», així com la diferent autoconsciència dels integrants d'ambdues, vegeu THOMPSON (1978: 144-150).

45. Aquest distanciament de les elits respecte a la cultura de les classes treballadores, a mesura que les tavernes adquirien un pes més rellevant com a entorns de sociabilitat, va ser posat de manifest per EASTON *et al.* (1988), els quals el situaven en el moment en què la «dominant 'middling sort' [...] identified both moral degeneracy and 'Romish superstition' with the popular cultural practices of the poor». El classisme amagat en aquesta dissociació entre la cultura plebea i la cultura patrícia ja va ser denunciat per THOMPSON (1991: 15).

46. MACÍAS (1991), «Els primers castells tarragonins», Tarragona: *L'Esperidó*, II, 16, citat a BOFARULL (2007: 110).

En la mateixa línia, el caràcter refinat del model d'urbanitat imposat per la cultura hegemònica del segle XIX, tan allunyat del món rural i de les maneres expressives i festives de la «cultura plebea», és el que animava el cronista del *Diario de Barcelona* quan deia: «Semejante espectáculo que ofrece grave peligro á los que lo ejecutan, nunca han tenido grande aceptación en Barcelona, y el inarmónico y chillón sonido de la gralla lo hace mucho menos tolerable».⁴⁷

És recurrent la presentació dels castells com una manifestació cultural que pertanyia a un passat incivilitzat i retrògrad, amb les connotacions pejoratives que això comportava en el «segle del progrés» en què havien pres força termes com l'avenç i el desenvolupament, simbolitzats, en el cas de la ciutat de Valls, per l'arribada del ferrocarril el 1883. Aquest antagonisme és el que va portar el corresponçal a Valls del diari *El Orden* de Tarragona, en la seva crònica del 28 de juny d'aquell mateix any a dir:

Hoy que nuestra ciudad goza de las ventajas de una vía férrea que nos pone en comunicación con el mundo, sería hora que desaparecieran ciertas costumbres anacrónicas que dan de su cultura una idea poco ventajosa ciertamente. [...] nosotros veremos con gusto desaparecer un día, con tantas otras cosas impropias de la índole de los tiempos, las Collas dels Xiquets de Valls.⁴⁸

Aquest estat d'opinió era general envers la cultura «peblea», i no sols davant els castells. Fins i tot un folklorista del segle XIX com Cel Gomis, que havia recollit i compilat cançons tradicionals catalanes, deia a les pàgines de *l'Avenç*:

Lo que convé és recollir totes les preocupacions populars, no per a perpetuar-les, com creuen alguns, sinó per a destruir-les; conservant-les solament escrites per a què en temps a venir pugui el poble comparar son estat de progrés amb lo d'endarreriment en què vivien sos antepassats i vivim encara nosaltres avui.⁴⁹

47. *Diario de Barcelona*, Barcelona, 18-7-1851, citat a GÜELL (2002: 25).

48. *El Orden*, Tarragona, 1-07-1883, p. 2.

49. *L'Avenç* núm. 24, 15 de febrer de 1884, citat a SAMPER (2014: 54).

Que els Xiquets de Valls haguessin aparegut en aquell mateix segle no semblava un impediment a aital descripció. Eren, de fet, una «novetat». Cal concloure, doncs, que pertànyer a la «cultura plebea» era el que feia que fossin considerats com a quelcom deplorable. Com si la simple visió de les classes subalternes en acció suposés un sotrac difícil de pair per al «bon gust» de les elits culturals.⁵⁰

4. CONCLUSIÓ: CONSERVADORISME I RESISTÈNCIA⁵¹

Aquesta visió dels castells com a expressió d'un tradicionalisme social i cultural potser no estava mancada d'una certa raó. E. P. Thompson ja havia definit la «cultura plebea» com una cultura «conservadora», en el sentit que responia a la voluntat de preservar, de conservar, unes maneres de viure que havien estat posades en qüestió i que anaven desapareixent progressivament. Com sigui que les noves relacions de producció que les havien substituït havien comportat una pauperització d'àmplies capes socials, i les havien situat en els marges del sistema, resultava comprensible, i fins a cert punt inevitable, que intentessin resguardar tot allò que fins aleshores havia donat seguretat i certesa a les seves existències.

En el cas dels Xiquets de Valls, aquesta resistència (per mitjà d'una manifestació essencialment nova però que invocava la tradició per tal de legitimar-se) pretenia conservar les xarxes socials de solidaritat, els trets essencials de l'economia domèstica, la ritualització de les manifestacions culturals que permetien definir el rol de l'individu en l'estructura social... En definitiva, tot allò que caracteritzava un passat més o menys idealitzat que pensaven que estava en perill i que estava desapareixent indefectiblement.

50. Pel que fa a l'allunyament de les classes dominants de la «cultura popular», vegeu BURKE (1978: 376-390), on hi ha nombrosos exemples del classisme i l'elitisme a l'hora de criticar la cultura popular.

51. El «conservadorisme» de la cultura tradicional s'ha emprat sovint, des d'un punt de vista més folklòric que historiogràfic, per tal d'assenyalar el seu caràcter preservador de determinades «essències» associades al poble com a comunitat o nació. Malgrat que aquest punt de vista pot resultar fructífer, no és el sentit que se li dona en el present article. Vegeu PRATS (1985) i, sobretot, ORIOL; SAMPER (2017: 30 i *sq.*).

BIBLIOGRAFIA

- ANGUERA, Pere (1982). *Economia i societat al Baix Camp a mitjan segle XIX*. Tarragona: Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona.
- (1995). *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ARNABAT, Ramon (1991). *Els aixecaments reialistes i el Trienni liberal (1820-1823): el cas del Penedès i l'Anoia*. Barcelona: Dalmau.
- BARGALLÓ, Josep (1990). *La colla Xiquets de Tarragona i la tradició casteller de la ciutat*. Tarragona: El Mèdol.
- (2017). «Quatre versus tres, dones als castells i altres tòpics: la tradició esberlada». A: BROTONS, X. [dir.]. *Enciclopèdia casteller*. Vol. II. Valls: Cossetània, 115-119.
- BATZELL, R; BECKERT, S.; GORDON, A.; WINANT, G. (2015). «E. P. Thompson, Politics and History: Writing social history fifty years after The Making of the English Working Class». *Journal of Social History. Special Issue: E.P. Thompson after Fifty Years*. Vol. 48, núm. 4, p. 753-758.
- BENIGNO, Francesco (2013). *Las palabras del tiempo. Un ideario para pensar históricamente*. Barcelona: Cátedra.
- BERTRAN, Jordi (2019). *Breu història dels castells i la muixeranga*. Lleida: Pagès.
- BLASI, Francesc (1997). *Els castells dels Xiquets de Valls*. Valls: Cossetània [1a ed.: 1934].
- BOFARULL, Joan (2007). *L'origen dels castells. Anàlisi tècnica i històrica*. Valls: Cossetània.
- (2010). «Els arquebisbes i els castells (anys 1771-1825)». *Revista Castells*, núm. 30, p. 38-40.
- BROTONS, Xavier [dir.] (2014). *La dona i l'economia en el món casteller. III Simposi Casteller*. Valls: Cossetània.
- [dir.] (2017). *Enciclopèdia casteller*. Valls: Cossetània.
- BURKE, Peter (1978). *Popular Culture in Early Modern Europe*. Nova York: New York University Press, 1978.
- BUSQUETA, J. J.; VICEDO, E. [ed.] (1996). *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- CARDÓ, Josepa (1983). *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona, a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

- CERVELLÓ, Alexandre (2017a). *Els orígens del fet casteller: del ball de valencians als Xiquets de Valls. Del segle XVIII al 1849*. Valls: Cossetània.
- (2017b) «Valls, bressol dels castells. Els primers anys del segle XIX». A: BROTONS, X. [dir.]. *Enciclopèdia castellera*. Vol. II. Valls: Cossetània, p. 115-119.
- CIURANA, J; GAVARRÓ, N. (2004). «Un litigi dins la confraria de la Minerva de Valls (1752). La crisi del sistema gremial al segle XVIII». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 46, p. 3-40.
- DÍAZ, Luis (1996). «En torno a la cultura popular y los conceptos de cultura: Contribuciones a un debate permanente». *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. Vol. LI, núm. 1, p. 159-180.
- EASTON, S.; HOWKINS, A.; LAING, S.; MERRICKS, L., i WALKER, H. (1988). *Disorder and Discipline: Popular Culture from 1550 to the Present*. Aldershot: Gower.
- FABRA, M. Ester (1987). «Confraries i gremis de la ciutat de Valls (II)». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 11, p. 55-64.
- (2000). «Organització i estructura de treball de les confraries de Valls (Alt Camp)». A: VIRÓS, Lluís. *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRANDO, Pere (1998). *El Penedès casteller. Pàgines d'història*. Valls: Cossetània.
- FERRER ALÓS, Llorenç (2017). «Més enllà dels gremis i de les fàbriques d'indianes. La diversitat de formes de produir a la Catalunya del segle XVIII i primera meitat del s. XIX». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 83, p. 183-211.
- FRAGO, Lluís (2010). «Història econòmica de Valls». A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. [ed.]. *Valls i la seva història*. Vol. V. *L'època contemporània: segle XIX*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- GILMORE, David (1990). *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*. New Haven: Yale University Press.
- GÜELL, Xavier (2002). *Els castells: entre la passió i la història. Articles de la primera època d'or (1851-1889)*. Valls: Cossetània.
- HERNÁNDEZ SANDOICA, Elena (2019). «El presente de la historia cultural». *Cercles: Revista d'Història Cultural*, núm. 22, p. 51-79.
- HOBBSAWM, E.; RANGER, T. [ed.] (1983). *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KRIEDTE, P.; MEDICK, H., i SCHLUMBOHM, J. (1986). *Industrialización antes de la industrialización*. Barcelona: Crítica.

- MANTECÓN, Tomás [ed.] (2008). *Bajtín y la historia de la cultura popular: cuarenta años de debate*. Santander: Editorial UC.
- MEDICK, Hans (1982). «Plebeian culture in the transition to capitalism». A: SAMUEL, Raphael; STEDMAN JONES, Gareth [eds.]. *Culture, ideology and politics*. Londres: Routledge & Kegan Paul, p. 84-112.
- MENDELS, Franklin F. (1972). «Proto-industrialization: the first phase of the industrialization process». *Journal of Economic History*, vol. 32, núm. 1, p. 241-261.
- MUIR, Edward (1997). *Ritual in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MURILLO, Francesc (2010). «800 anys de mercat a Valls». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 58, p. 5-71.
- OLIVÉ, Francesc (1981). *El Valls del segle XVIII i el comerciant d'aiguadents Anton Baldrich i Janer*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- ORIOI, C.; SAMPER, E. [cur.] (2017). *Història de la literatura popular catalana*. Alacant - Palma - Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili / Publicacions Universitat d'Alacant / Edicions Universitat de les Illes Balears.
- PO-CHIA HSIA, Ronald (2007). «Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 25, p. 29-43.
- PRATS, L. (1985). «Sobre el caràcter conservador de la cultura popular». A: LLOPART, M. D.; PRAT, J., i PRATS, L. [coords.]. *La cultura popular a debat*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular, p. 72-80.
- PRENTICE-DUNN, S.; ROGERS, R.W. (1989). «Deindividuation and the self-regulation of behavior». A: PAULUS, P. B. [ed.]. *Psychology of group influence*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 87-109.
- REDFIELD, Robert (1956). *Peasant Society and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- ROMA, Josefina (1985). «Glòria i servitud de la tradició oral». A: LLOPART, M. D.; PRAT, J., i PRATS, L. [coords.]. *La cultura popular a debat*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular, 49-53.
- SAMPER, Emili (2014). «Preocupacions populars versus progrés: folklore i pedagogia en l'obra de Cels Gomis». A: BATALLER, A.; COLL, M. [eds.]. *Literatura oral i educació: simbiosi i complicitats*. Alacant: GEE, p. 53-61.
- SÁNCHEZ, Celso (2005). «Las identidades del dinero». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 111, p. 45-74.

- SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat (2008). «De comerciants a rendistes: els Baldrich de Valls (1748-1875)». *Quaderns de Vilaniu*, 2008, núm. 53, p. 3-30.
- SARASÚA, Carmen (2008). «Historia, género y cultura popular». A: MANTECÓN, Tomás [ed.]. *Bajtin y la historia de la cultura popular: cuarenta años de debate*. Santander: Editorial UC.
- SOLSONA, Lluís (2010). *Geni casteller. Articles de recerca històrica castellera*. Valls: Cossetània.
- STOREY, John (2001). *Cultural Theory and Popular Culture. An Introduction*. Londres: Pearson / Prentice Hall.
- SUÁREZ-BALDRÍS, Santi (1998). *Castells i televisió. La construcció mediàtica del fet casteller*. Valls: Cossetània.
- THOMPSON, Edward P. (1971). «The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century». *Past & Present*, núm. 50, febrer de 1971, p. 76-136.
- (1974). «Patrician Society, Plebeian Culture». *Journal of Social History*. Vol. 7/4, p. 382-405.
- (1978). «Eighteenth-Century English Society: Class Struggle without Class?». *Social History*, núm. 3:2, p. 133-165.
- (1991). *Customs in Common*. Londres: Penguin Books.
- WOOLF, Stuart (1986). *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Londres: Methuen.
- ZELIZER, Viviana (2011). *El significado social del dinero*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.